

811.163.41'374

<https://doi.org/10.18485/sj.2022.27.1.33>**НЕЂО Г. ЈОШИЋ***Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад

Примљен: 15.10.2021.

Прихваћен: 22.12.2021.

**РЕЧНИК САНУ ИЗМЕЂУ ДВОЧЛАНОГ И ЈЕДНОЧЛАНОГ
ИМЕНА У СВОМЕ НАЗИВУ****

У раду се на критички начин разматра досадашње двочлано име језика у називу *Речника САНУ* и наводе аргументи који иду у прилог једночланог (српског) имена. Расправа о називу је осмишљена по тачкама, а тачке се заснивају на чињеницама и реалном језичком стању.

Кључне ријечи: *Речник САНУ*, лексикографија и лексикологија, именовање рјечника, српски језик.

Расправа о двочланом имену језика у називу *Речника САНУ (Речник српскохрватског књижевног и народног језика, 1959–)* биће изложена у 5 тачака. Прву тачку чиниће два цитата из приказа фототипског издања Ивековић-Брозова *Рјечника hrvatskoga jezika* (Загреб 2009), који је 2010. године објавио Аугуст Ковачец. Они на најнепосреднији начин свједоче о утемељењу и развоју хрватског језичког стандарда. Цитирани редови биће остављени без коментара, а у наредним тачкама аутор овога чланка неће се враћати на питање основице савременог хрватског стандарда, нити на питање генезе српских и хрватских језичких односа.

---

* nedjo.josic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Прва тачка. Први цитат: „Naime, ni Maretićeva gramatika tako ni Broz-Ivekovićev rječnik nisu se temeljili na gramatičkom i leksičkom korpusu hrvatske umjetničke književnosti, nego na pučkoj, folklornoj književnosti (ponajprije na narodnim pjesmama) te na djelima srpskih pisaca V. S. Karadžića i Đure Daničića te, polazeći od više zamišljene nego od stvarne dijalektne osnove književnoga jezika, na novoštokavskoj jezičnoj isključivosti” (Kovačec 2010: 129).

Други цитат: „То је [Ивековић-Брозов *Рјечник хрватскога језика*] први експликативни рјечник хрватскога језика и први модерни велики рјечник с хрватским именом језика. Уз *Граматику и стилстику хрватскога или српскога књижевнога језика* (1899.) Томислава Марећића те Брозов *Хрватски правопис* (1892.), тај је рјечник недвојбено једно од главних djela хрватских вуковца на пријелазу из XIX. у XX. stoljeće која су dobrim dijelom обилјежила хрватску језичну норму особито у првој половини XX. stoljeća” (Kovačec 2010: 129).

Друга тачка. У овој тачки желио бих да скренем пажњу на мисао Александра Белића о језичком благу садржаном у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика*, о његовој припадности, опсегу и његовој временској перспективи: „Речник српскохрватског књижевног и народног језика обухвата савремено језичко благо Срба и Хрвата. То је речник заједничког језика њихове културе и књижевности. Он је, истина, заснован на народном језику, али он обухвата и традиционални језик свеколиког њиховог умног и материјалног развитка, изнесен у штампаним делима њиховим почевши од XIX в. до најновијег времена” (Белић 1959: VII). О наведеним Белићевим ријечима било би лијепо да се каже још штогод. У периоду када је утврђена основна концепција и заснован Речник САНУ, овакво схватање у потпуности је одговарало духу времена, идеји о једној државној и друштвеној заједници и једном језику који је у послеријатном периоду словио као српскохрватски, хрватскосрпски, хрватски или српски,¹ а у јавној употреби и скраћено као српски, хрватски, већ према томе да ли је било ријечи о језику Срба у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, или Хрвата у Хрватској и понегдје другдје. Овако је, послје Новаковићеве чувене бесједе *Српска краљевска академија и негованье језика српског* (1888), послје његовог првог огледа насловљеног као *Српски речник књижевнога и народнога језика по материјалу Лексикографског одсека Српске Краљ. Академије* (ОС 1913), и другог као *Речник српскога књижевног и народног језика* (ОС 1944), послје дугих припрема на сакупљању, ексцерпцији и припреми пребогате грађе, отпочело дефинитивно уобличавање *Речника САНУ*. А недуго потом у Загребу је улиједила позната *Deklaracija o*

¹ Увјерењем да је то заједнички, лингвистички један језик и да један рјечник треба да има, Александар Белић се руководио и у међуратном периоду. Тако у извјештају упућеном Српској академији наука он у задатке Лексикографског одсека у даљем периоду ставља: „Одабирање и црпење књига хрватске књижевности у довољној мери. Сређивање и убацивање њихових листића у општи ред” (Белић 1926: 118).

nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (Декларација 1967), да би касније, инспирисани ставовима изнесеним у наведеној декларацији, отпочели напади на *Речник српскохрватскога књижевног језика* као заједничко лексикографско дјело Матице српске и Матице хрватске у моменту када је готово половина посла на томе рјечнику била завршена. Представници Матице српске у првом броју часописа *Критика* (часопис за критику умјетности и културно-политичка питања) били су, како у закључку задњег од тих прилога из *Критике* стоји, оптужени: да се *Речником САНУ* „заобилази највећи дио језичког блага“; да он „крши уставне одредбе о језику“, да „крши Новосадски договор“, да је „духовно чедо етатизма и централизма“, да је „на недовољној знанственој разини“, да је „конзервативан и реакционаран“.

Михаило Стевановић је у више наврата, а посебно у двјема веома опширним полемикама са ауторима чланака објављених у загребачкој *Критици* (Стјепан Бабић, Далибор Брозовић, Радослав Катичић, Томислав Ладан), употребио бројне аргументе да докаже како је ријеч о једном језику у научном погледу (исп. Стевановић 1987: 367–476), као што то поједини српски лингвисти и данас мисле.² Такво схватање износили су и поједини хрватски језикословци, нпр. Далибор Брозовић и Стјепан Бабић, „према којима су српски и хрватски, истина, знанствено један, али правно, политички и уставно два посебна језика“ (Стевановић 1987: 369).³ Нама се данас чини како је послије појаве *Декларације о nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* из 1967. године и послије раскида рада на заједничком рјечнику књижевног језика, то било право вријеме да се **добро размисли о судбини језичког заједништва**, право вријеме да се окренемо себи и своме језику и надаље радимо на његовом развоју, лексикографском опису, његовој кодификацији итд. С обзиром на то да смо у том периоду били на 7. тому *Речника САНУ* (објављеном 1971. године), даљи ток његовог уобличавања могао је (и морао) да буде другачији, могли смо тада (и морали) да прилагодимо рад новонасталим политичко-правним и друштвеним околностима и надаље отпочнемо с изразом *Речника српског књижевног и народног језика*. Овако смо пред крајем прве четвртине XXI вијека, а иза нас је 21. том с двочланим називом језика. Притисци расту, српски језик

² Од V конгреса Савеза славистичких друштва Југославије одржаног 1965. године, све се више и све живље говори о варијантима заједничкога језика. Разлике које постоје у књижевном језику писаца окупљених око Београда или Загреба као центара, према Стевановићевим схватањима могу да се сведу на језичко-стилске разлике. Он дакле оповргава постојање варијанти: „И тај је систем [граматички систем заједничког језика којег је на основу народних говора херцеговачког типа изградио Вук Караџић] остао исти у Срба и Хрвата, па зато ми и кажемо да разлике о којима смо говорили [...] немају карактер језичких варијаната. Још мање се може говорити о две или више норми једнога језика с потпуно истим граматичким системом“ (Стевановић 1987: 366).

³ Стевановић (1987: 369) напућује да је такво схватање изнесено нпр. у једном броју листа *Одјек* (15. септембар 1968. године).

уставно и правно одавно постоји као што је одувјек и постојао, а промјена, када је у питању *Речник САНУ* као највећи културно-језички подухват у српској научној средини – засада нема.

Трећа тачка. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* је тезаурус, обиман и методолошки веома компликован рјечник чије су поставке развијане и чија је концепција утврђивана у Српској академији наука. Описни рјечници нашег језика, *Речник српскохрватског књижевног језика*, једнотомни *Речник српског језика*, а посебно *Речник САНУ*, носе обиљежја **београдске лексикографске школе**, која је одавно стекла углед засебне, у свијету признате лексикографске школе. Ако се има у виду да је српски језик данас прилично уређен у нормативном погледу, да су његови говори у највећој мјери описани у засебним монографијама, да је урађено мноштво студија посвећених одређеним дијалекатским особеностима, да се ради на осмишљеном креирању језичке политике којом се настоји да се обухвати цјелокупан српски етнички и језички простор – отуда би надаље требало учинити све да се и достигнућа београдске лексикографске школе не идентификују са заједничким, **данас непостојећим језиком и његовим двочланим именом.**

Четврта тачка. У картотеку Речника САНУ данас је похрањено близу 300 збирки ријечи из народа. То су збирке из српских крајева, збирке с цјелокупног штокавског језичког подручја чији су сакупљачи и приређивачи Срби (учитељи, чиновници, свештеници, студенти). Збирке народних ријечи изузетно су драгоцени извори за представљање цјелокупног лексичког фонда, за његов општи и термилошки дио. Како збирке ријечи потичу из српских крајева, бројних ужих локалитета или ширих области, у досадашњем називу Речника морало је прецизно да се назначи како је ријеч **о српском народном језику**. Другим ријечима, ако назив рјечника већ садржи двочлано име језика, то двочлано име могло је да буде прихватљиво за лексички фонд књижевног језика, али не и за народни језик. **Двочлано име у називу Речника САНУ оповргавају и бројни дијалекатски рјечници:** Вуков *Српски рјечник* (1818, 1852) са грађом из различитих крајева Српства, Ивековић-Брозов двотомни *Рјечник хрватског језика* (1901) сав заснован на српској књижевној и дијалекатској грађи, Елезовићев двотомни *Речник косовско-метохиског дијалекта* (1932, 1935), Станићев двотомни *Ускочки речник* (1990, 1991), *Речник говора Загарача* Драге и Жељка Ћупића (1997), *Рјечник дубровачког говора* Михаила Бојанића и Растиславе Тривунац (2002), Златановићев *Речник говора јужне Србије* (1998) итд. Другим ријечима, назив рјечника не би могао да садржи двочлано име кад се у *Речник САНУ* инкорпорира дијалекатска лексика из српских средина, а други дијалекатски рјечници из крајева са несрпским живљем (нпр. у Хрватској), не улазе у састав извора, нити се лексика из таквих рјечника на било који начин рефлектује у општем лексичком фонду *Речника САНУ*.

Пета тачка. Давно су прошла времена када се током рада на *Речнику САНУ* у обради лексике (превасходно књижевне) инсистирало на реципроцитету, на принципу да, уколико то грађа допушта, лексичке јединице својствене једној и другој варијанти (да то тако назовемо) или појединачна значења њихова буду потврђена на реципрочан начин. Такав принцип је нпр. и прије 50-ак година било веома тешко спроводити, из простог разлога што је српска грађа далеко обимнија и српски извори гушће ексцерпирани од дјела хрватских аутора. Најчешће се дешавало да српски извори претежу у сваком погледу, а веома често су били и једини, тако да принцип реципроцитета, без обзира колико се сматрао пожељним у то вријеме, веома често није могао да буде спроведен. Сила је божја лексема или њихових значења које су потврђене само српским изворима – и то је *Речник САНУ*! А с друге стране, у новије вријеме (нпр. од 1990. године) и приступ грађи се унеколико мијења: српским изворима се даје предност тако што се поједине лексеме илуструју српским примјерима, а уз ове се даје и покоји примјер хрватских аутора тек да би се спровео територијални принцип у презентацији грађе као један од важних принципа у методологији израде *Речника*. **Српска грађа данас има апсолутни приоритет.** Такав однос према њој условио је развој друштвено-језичких околности и свијест да се у Српској академији наука и уметности ствара велики описни рјечник српског језика. Другим ријечима, описни рјечник до данас с двочланим именом у називу, **све више прераста у рјечник српскога језика.** У прилог наведеном су и последње допуне грађи спроведене у периоду 2017–2021. године, као и нешто раније допуне мањег обима. На основу одлуке Одбора за Речник САНУ, допуне постојећој грађи биле су двојаке. Једне су обухватиле српске књижевне ствараоце, екавце и јекавце, тј. њихова прозна и поетска дјела углавном, објављена у периоду 1989–2015. године. Ријеч је о грађи која премашује цифру од 30.000 картица, што говори о смишљеном подухвату који се предузима с циљем што јаснијег профилисања *Речника САНУ* у српском духу. Најновија књижевна грађа обухватила је, азбучно гледано, књижевна дјела од Љубице Арсић и Анђелка Анушића до Јована Христића и Слободана Џунића. **Речник се у последње двије деценије увелико мијења,** и то је чињеница која се мора да има у виду при свакој озбиљној расправи о његовом имену. У Институту за српски језик САНУ упоредо с обновом лексике из књижевних дјела, радило се и на обнови српске термилошке лексике. Током 2020. године обављана је ексцерпција средњошколских уџбеника и приручника објављених у Заводу за уџбенике и наставна средства у Београду. Наведене приручнике обезбиједио је Одбор за Речник САНУ с циљем **осавремењивања српске стручне терминологије заступљене у каталогу *Речника САНУ*.** Ексцерпцијом су обухваћене сљедеће области: биологија, хемија (општа и неорганска), медицина, хирургија с негом, дерматологија с негом, прехранбена технологија, куварство, ловство, шумарство, математика, физика, рачунарство, логика, географија, психологија,

музичка култура, историја, економија, маркетинг, електроенергетика, технологија графичке штампе, технологија плетења, рачуноводство, конструкције и моделовање одеће и др. Укупно је обрађено и предато на располагање око 22.000 електронских листића. Овим подухватом осавременује се постојећа терминологија заступљена у каталогу *Речника САНУ*, али се њен опсег сада шири и на нове термилошке области, спорадично или недовољно заступљене у досадашњим томовима *Речника*. И овдје је, да се нагласи, ријеч о терминологији која припада српском миљеу, што недвосмислено иде у прилог чињеници да је **двочлани назив *Речника САНУ* изгубио своје утемељење.**

***

Као што се из напред изложеног види, све је мање оправдања (ако га опште има!) да *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* као капитално дјело српске националне језичке културе задржи атрибут *српскохрватски* на својим корицама. Ако наведена аргументација стоји (а настојао сам да излагање утемељим на чињеницама), *Речник САНУ* би и у погледу свога назива **морао да се врати српском имену**, практично оном имену из огледне свеске објављене 1944. године: *Речник српскога књижевног и народног језика*, што се уистину налази у основама његове концепције.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1926:** Александар Белић, *Српски речник књижевнога и народнога језика*, Белићева оставштина, Архив Српске академије наука, Београд, 1–126.
- Белић 1959:** Александар Белић, „Увод” у: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1, Српска академија наука, Институт за српскохрватски језик, Београд, VII–XVI.
- Deklaracija 1967:** *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, Telegram, 17. оžujak 1967, Zagreb.
- Iveković/Broz:** Franjo Iveković, Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1901. (pretisak Naklada Dominović, Zagreb 2009).
- Kovačec 2010:** August Kovačec, Franjo Iveković i Ivan Broz: *Rječnik hrvatskoga jezika (prikaz)*, *Filologija*, sv. 54, Zagreb, 129–131.
- ОС 1913:** Момчило Иванић, *Српски речник књижевнога и народнога језика* (огледно издање бр. 1), рукопис по материјалу Лексикографског одсека Српске краљевске академије, Београд.

ОС 1944: Радосав Бошковић, Кирил Тарановски, Јован Вуковић, Сима Пандуровић, Исидора Секулић и др., *Речник српскога књижевног и народног језика* (огледна свеска), Државна штампарија, Београд.

Стевановић 1987: Михаило Стевановић, *Вук у своме и нашем времену*, Нови Сад: Матица српска.

THE SASA DICTIONARY: TWO-COMPONENT OR ONE-COMPONENT LANGUAGE NAME IN ITS TITLE

Summary

The Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA) has so far been published with a two-component language name in its title. This was conditioned by the governmental and social and political circumstances since its inception. Further insistence on developing the *Dictionary* with the joint, two-component name of the language became meaningless a long time ago. Numerous arguments underpin this claim: the material compiled by Croatian authors is incomparably less present in the general card index of the *SASA Dictionary*; all collections of words and dialectal dictionaries (as lexicographic sources) originate from the Serbian lands; the material from Serbian sources in the past twenty years or so absolute dominate as illustrative material for the lexicographic forming of lexemes and their meanings; the existing material is being updated by excerpting the works of Serbian writers (of ekavian and iekavian dialect), and the terminological lexis is supplemented with material from the most recent Serbian sources. In short, the *Dictionary of the Serbo-Croatian Literary and Vernacular Language* (1959–) is growing into the *Dictionary of the Serbian Literary and Vernacular Language*. It is therefore necessary, in the spirit of contemporary Serbistic trends, to accept and formalise the state of affairs arising from the above facts.

Keywords: SASA Dictionary, lexicography and lexicology, naming the dictionary, Serbian language

Neđo G. Jošić